

**Översättning av bisatser från tyska till svenska och
finska i Jenny Erpenbecks roman *Gehen, ging,
gegangen***

Elisa Rantalainen
Avhandling pro gradu
Examensprogrammet för språkinlärning och undervisning, Nordiska språk
Institutionen för språk- och översättningsvetenskap
Humanistiska fakulteten
Åbo universitet
Mars 2025

The originality of this thesis has been checked in accordance with the University of Turku quality assurance system using the Turnitin OriginalityCheck service.

Avhandling pro gradu

Examensprogrammet för språkinläring och språkundervisning, Nordiska språk

Elisa Rantalainen

Översättning av bisatser från tyska till svenska och finska i Jenny Erpenbecks roman

Gehen, ging, gegangen

Antal sidor: 41 s.

Syftet med den här studien har varit att undersöka hur bisatser har översatts från tyska till svenska och finska i boken *Gehen, ging, gegangen* av Jenny Erpenbeck. Det finns tre bisattstyper i tyska, svenska och finska: relativa bisatser, konjunktionsinledda bisatser samt frågebisatser. I denna avhandling har jag undersökt hur en bisattstyp åt gången har blivit översatt till svenska och finska.

Som material har jag använt den tyska författaren Jenny Erpenbecks roman *Gehen, ging, gegangen* och dess svenska och finska översättningar som heter *Gå, gick, gått* och *Mennä, meni, mennyt*. De använda metoderna är såväl kvalitativa som kvantitativa. Jag har excerperat varje bisats från 11 sidor i originalet som är 15 sidor ifrån varandra från början. Från dessa sidor har jag totalt analyserat 70 meningar på tyska som innehåller en bisats och hittat deras motsvarigheter i den svenska och i den finska översättningen. Därefter har jag kategoriserat meningarna enligt bisattstypen och den första eller enda bisatsen.

Resultaten visar att av 26 tyska meningar som innehåller först en relativ bisats hade 12 meningar något undantag i en eller båda översättningarna. Tyska konjunktionsinledda bisatser excerperades först i 34 meningar, och i fem finska meningar fanns det någon avvikelse. Den tredje och sista bisattstypen, frågebisatser, fanns först i 10 tyska meningar och avvikelser hittades i två översatta meningar, alla på finska. Det vill säga vid 70 tyska meningar fanns 19 gånger en avvikelse i deras motsvarande översättningar.

Enligt resultaten är konjunktionsinledda bisatser den vanligaste bisattstypen i Erpenbecks text och även den bisattstyp som mest har översatts direkt med samma bisattstyp. Mest avvikelser fanns i översättningar av relativa bisatser. Den mest sällsynta bisattstypen i originalet var frågebisatser. Jämfört med det tyska originalet fanns mest avvikelser i den finska översättningen. Detta kan bero på morfologisk och ortografisk olikhet mellan tyska och finska medan tyska och svenska tillhör samma språkfamilj och därigenom är mer likartade språk.

Nyckelord: bisatser, översättning, tyska, svenska, finska

Innehållsförteckning

1 Inledning	5
1.1 Syfte	5
1.2 Material och metod	6
1.3 Avhandlingens disposition	7
2 Bisatser	8
2.1 Allmänt om bisatser	8
2.2 Bisatsordföljden i tyska, svenska och finska	8
2.3 Relativa bisatser	10
2.3.1 Relativa bisatser i tyska	10
2.3.2 Relativa bisatser i svenska	11
2.3.3 Relativa bisatser i finska	12
2.4 Konjunktionsinledda bisatser	13
2.4.1 Konjunktionsinledda bisatser i tyska	13
2.4.2 Konjunktionsinledda bisatser i svenska	13
2.4.3 Konjunktionsinledda bisatser i finska	14
2.5 Frågebisatser	14
2.5.1 Frågebisatser i tyska	15
2.5.2 Frågebisatser i svenska	16
2.5.3 Frågebisatser i finska	16
3 Översättning	18
3.1 Allmänt om översättning	18
3.2 Översättningens grundaspekter	18
3.3 Översättningsprocessen	19
3.4 Översättning av skönlitteratur	20
4 Material och metod	22
4.1 Jenny Erpenbeck och <i>Gehen ging, gegangen</i>	22

4.2	Metoden för excerperingen	23
5	Analys	24
5.1	Översikt av förekomster i materialet	24
5.2	Relativa bisatser	25
5.3	Konjunktionsinledda bisatser	30
5.4	Frågebisatser	33
6	Sammanfattande diskussion	37
	Litteratur	40
	Lyhennelmä	42

1 Inledning

Såväl tyska som svenska hör till germanska språk. Tyska och svenska liknar varandra morfologiskt samt ortografiskt i hög grad medan finska som hör till finsk-ugriska språk avviker drastiskt från dessa språk. Den språkliga likheten mellan svenska och tyska samt finskans olikhet jämfört med tyska och svenska gör denna undersökning relevant ur ett jämförande perspektiv. I synnerhet vid översatta texter från tyska till svenska eller finska är det intressant att jämföra hur översättningar har blivit till. Översättaren kan välja mellan olika metoder under översättningsprocessen särskilt när det gäller komplexa meningar som ofta innehåller bisatser och samordnade satser.

Bisatser förekommer ytterst ofta i språk och litteratur. Ordföljden i bisatserna särskilt i tyska och svenska är markant olika varandra, vilket kan ses som en utmaning i översättningsprocessen. Bisatserna är av många olika slag, såsom relativa, konjunktionsinledda och frågebisatser. Alla bisatstyper kommer att beaktas i denna avhandling när det gäller hur de har översatts från tyska till svenska och finska.

I min egen kandidatavhandling (Rantalainen, 2022) undersökte jag hur konjunktionsinledda bisatser har översatts från tyska till svenska i ett verk av en framliden tysk författare. I denna pro gradu-avhandling fortsätter jag med ett liknande ämne men tar i beaktande alla bisatstyper och hur de har översatts från tyska till både finska och svenska. Mitt material representerar modern aktuell skönlitteratur och verket har undersökts även ur andra perspektiv (Goller, 2023 samt Kreivilä, 2020) men tidigare undersökningar om översättning av bisatser när det gäller översättning från tyska till svenska och finska verkar inte finnas.

1.1 Syfte

Syftet med den här pro gradu-avhandlingen är att undersöka hur olika bisatstyper i det tyska språket har översatts till svenska och finska. Jag tar reda på hurdana val översättarna har gjort under översättningsprocessen: om de tyska bisatserna har översatts med samma eller en annan bisatstyp eller någon bisats alls. Studien fokuserar endast på grammatiska utgångspunkter när det gäller översättning från tyska till svenska samt tyska till finska. De svenska och finska översättningarna kommer inte att jämföras med varandra. Språket analyseras inte heller ur samhällelig, kulturell eller stilistisk utgångspunkt.

Mina forskningsfrågor är följande:

- Hur har tyska relativa bisatser översatts till svenska och finska?
- Hur har tyska konjunktionsinledda bisatser översatts till svenska och finska?
- Hur har tyska frågebisatser översatts till svenska och finska?

Utgångspunkten för de tre forskningsfrågorna är att sortera bisatserna enligt bisatstypen och undersöka hur de har översatts till svenska och finska. Bisatserna kan översättas med samma bisatstyp som i originalet, med en annan bisatstyp eller med något annat än en bisats; det vill säga en huvudsats eller också kan översättaren helt och hållet utelämna bisatsen i översättningen. Jag antar att en stor del av bisatserna i den svenska översättningen motsvarar bisatserna i originalet medan den finska översättningen och dess bisatser avviker mer från originalet eftersom finska tillhör en annan språkfamilj.

1.2 Material och metod

Primärmaterialet i denna undersökning är Jenny Erpenbecks skönlitterär roman *Gehen, ging, gegangen* (2015) och dess svenska och finska översättningar. Översättningen på svenska heter *Gå, gick, gått* (2017) och är översatt av Ulrika Wallenström. Den finska översättningen heter *Mennä, meni, mennyt* (2019) och dess översättare är Jukka-Pekka Pajunen. Handlingen i boken kommer inte att behandlas noggrant eftersom denna undersökning fokuserar strikt på bisatser och deras översättningar.

Materialet undersöks ur såväl kvantitativa som kvalitativa synvinklar. Jag har excerperat sammanlagt 70 bisatser från var femtonde sida i det tyska originalet fram till sidan 158 och deras motsvarigheter i översättningarna till svenska och tyska. Bisatser är mycket högfrekventa i originalet och därför tar jag inte med alla bisatser i boken. 70 är ett tillräckligt stort antal för att ge en omfattande bild på bisatserna i det tyska verket.

Jag grupperar exempelsatserna i originalet enligt deras bisatstyp. Efter excerperingen och grupperingen jämför jag hur tyska relativa bisatser, konjunktionsinledda bisatser samt frågebisatser har översatts till svenska och finska: om de har blivit samma bisatstyp, en annan bisatstyp eller något helt annat än en bisats. Denna undersökning är rent grammatisk till sin utgångspunkt.

1.3 Avhandlingens disposition

Kapitel 2 och 3 fokuserar på avhandlingens teoretiska utgångspunkter. Kapitel 2 presenterar bisatser i allmänhet, bisatsordföljden i tyska, svenska och finska samt bisatstyper i de alla nämna språken. I kapitel 3 berättar jag närmare om översättning. I kapitel 4 presenterar jag Jenny Erpenbeck och boken *Gehen, ging, gegangen* närmare samt beskriver de använda metoderna. Därefter redogör jag för resultaten från min analys i kapitel 5. Kapitel 6 sammanfattar resultaten i min avhandling.

2 Bisatser

I det här kapitlet redogör jag för de teoretiska utgångspunkterna för min avhandling om bisatser. Kapitlet inleds med en allmän överblick över bisatser och deras typiska drag i avsnitt 2.1. Vidare behandlas bisatsordföljden i tyska, svenska och finska i avsnitt 2.2. I avsnitt 2.3–2.5 behandlas relativa bisatser, konjunktionsinledda bisatser samt frågebisatser i tyska, svenska och finska språken i tur och ordning. Om inte annat anges, är alla presenterade exempel i detta kapitel är mina egna.

2.1 Allmänt om bisatser

Enligt Hirt (2009:123) är bisatser tillägg till en del av huvudsatsen. Tillägget kan vara något oviktigt eller det viktigaste informationen i meningen. Hultman (2003:282–290) konstaterar att de flesta underordnade satser är bisatsformade. Dock skiljer Hultman (ibid.) mellan bisatsform och underordnad sats: bisatsform avser satsens form medan med underordnad sats avser dess relation till en överordnad sats. Underordnade satser har oftast bisatsform och då kallas de bisatser. Gallman m.fl. (2017:317) tillägger att en bisats är grammatiskt beroende av huvudsatsen och kan därmed aldrig stå ensam i en sats. Dock kan en mening innehålla flera bisatser.

En bisats inleds alltid med en bisatsinledare. Man kan känna igen bisatsen från dess bisatsinledare som kan vara en konjunktion, ett relativt ord eller ett frågeord. (Leino, 2015:167) Ofta skiljs huvud- och bisatser med ett kommatecken. I tyskan och finskan gäller regeln att kommatecken används för att avskilja bisats från huvudsats. Däremot gäller samma regel inte i svenskan som inte använder kommatecken mellan huvud- och bisatser.

De olika bisatstyperna i tyskan är relativa bisatser, konjunktionsbisatser samt indirekta frågesatser. Den urskiljande faktorn mellan de här bisatstyperna är bisatsinledaren som kan vara en subjunktion, ett relativpronomen eller ett frågeord. (Jaakamo m.fl. 2000:160) Svenska och finska grupperar bisatser på samma sätt.

2.2 Bisatsordföljden i tyska, svenska och finska

Flera språk i världen skiljer åt bisatser och huvudsatser åt med hjälp av ordföljden (Josefsson & Lundin, 2018:80). Bisatsordföljden i tyskan skiljer sig markant i jämförelse med svenska och finska.

I alla typer av bisatser på tyska befinner det finita verbet sig i slutet av bisatsen. Om bisatsen innehåller flera verb, placeras huvud verbet, alltså verbet som innehåller den väsentligaste informationen, på näst sista platsen i bisatsen. Det finita verbet står alltså sist. (Kudel & Ståhlberg, 2012:209) Bisatsordföljden kan man se i följande mening där bisatsen är understruken och verben markerade i fetstil:

(1) Es ist schön, dass wir nach Berlin reisen können.

’Det är fint att vi kan resa till Berlin.’

Svenska språket följer en så kallad BIFF-regel när det gäller alla typer av bisatser: i bisatser står inte före finita verbet. Regeln gäller alltså satsadverbialets, exempelvis en negations, placering i förhållande till det finita verbet. (Hultman, 2003:289) Ett exempel på denna regel visas i följande mening:

(2) Om du inte stänger fönstret, fryser jag ihjäl.

I finskan är ordföljden fri enligt Leino (2015:154–155). Det är svårt att ge exakta regler för ordföljden eftersom man kan förmedla olika information genom att ändra ordföljden. Den enda riktiga regeln är att en bisatsinledare måste inleda bisatsen. Egentliga sk. ordföljdsfel uppstår om budskapet missförstås på grund av ordföljden.

Till exempel meningen *Jag vill att du går till butiken i morgon för att köpa kaffe* kan skrivas med flera olika ordföljder på finska. Med olika ordföljd kan man betona olika utgångspunkter;

Haluan, että huomenna menet ostamaan kahvia kaupasta.

Haluan, että menet huomenna ostamaan kahvia kaupasta.

Haluan, että kahvia menet huomenna hakemaan kaupasta.

Haluan, että kaupasta menet huomenna hakemaan kahvia.

Tabell 1 nedan jämför bisatsordföljden i de tre språken enligt Josefsson & Lundins satsschema (2018:125). Det enda tillägget är platsen för tyskans verb i slutet eftersom placering av det finita verbet i tyska är annorlunda jämfört med svenska och finska. Som satsschemat visar inleds bisatser generellt på typplatsen i stället för fundamentfältet (Josefsson & Lundin, 2018:125).

Tabell 1. Bisatsordföljden i tyska, svenska och finska

Fundament	Typplats	N1	A1	V	N2	A2	V
	Weil	er	das Buch	-	gestern	nicht	gelesen hat, ...
	Eftersom	han	inte	har läst	boken	igår, ...	
	Koska	hän	ei	ole lukenut	kirjaa	eilen, ...	

2.3 Relativa bisatser

Jag inleder med att diskutera relativa bisatser i tyska, svenska och finska. I avsnitt 2.3.1 behandlar jag först relativa bisatser i tyska. Avsnitt 2.3.2 presenterar relativa bisatser i svenska och slutligen presenteras relativa bisatser i finska i avsnitt 2.3.3.

2.3.1 Relativa bisatser i tyska

Relativa bisatser inleds med ett relativpronomen som syftar antingen på det föregående ordet eller den föregående satsen. Hirt (2009:128) kategoriserar relativsatser som priora och posteriora. Det innebär att bisatsens handling antingen förutsätter handlingen i huvudsatsen eller tvärtom. Det vill säga, huvudsatsens handling kan förutsätta bisatsens handling; relativsatser kan således vara antingen posteriora eller priora i relation till huvudsatsen.

De allmänna relativpronomena i respektive grundformer i tyskan är *der*, *die*, *das* och *die*. De tre första hänvisar till tyskans tre genus och det sista signalerar pluralis. Valet av relativpronomen beror på hur korrelatordet böjs i genus och numerus. (Jaakamo m.fl. 2000:121) Följande exempel visar en tysk relativ bisats vars relativpronomen böjs i nominativ:

(3) Er ist der Mann, der mir geholfen hat.

’Han är mannen som har hjälpt mig.’

Tyska relativpronomena böjs även i kasus. Kasus bestäms av pronomenets funktion i satsen: om det är satsens subjekt, objekt eller om det används med en preposition (Gallman m.fl.

2017:412). I tyskan kan relativpronomen böjas i nominativ, ackusativ, dativ och genitiv. Ett likadant system finns varken i svenskan eller i finskan. Nedan ges ett exempel på en tysk relativ bisats som böjs i dativ:

(4) Er ist der Freund, dem ich das Buch gegeben habe.

'Han är vännen som jag gav boken till.'

I tyskan kan ett relativpronomen även vara ett frågeord såsom *was*, *wo* och *wer* ('vad', 'var', 'vem'). Pronomenet *was* används när korrelatet är en neutral superlativ, ett neutralt pronomen eller om man vill hänvisa till den föregående satsen. I stället för en preposition och pronomenet *was* används en form som kallas för pronominaladverb som är sammanställning av relativpronomen och preposition. Prepositionen *wo* används som relativt pronomen i betydelsen 'där', 'var' samt 'när' i svenskan, medan ordet *wer* hänvisar till 'den som, de som'. (Jaakamo mf. 2000:121) Nedan visas två exempel på tyska relativsätser med *was* och *wo* som relativpronomina:

(5) Die Filme sind das Beste, was sie weiß.

'Filmerna är de bästa som hon vet.'

(6) Das Hotel, wo ich übernachtete, war ganz gemütlich.

'Hotellet där jag övernattade var ganska mysigt.'

2.3.2 Relativa bisatser i svenska

Relativa bisatser i svenska kallas även för attributiva bisatser på grund av att de står som attribut till huvudord i nominalfraser (Hultman, 2003:283). Relativa bisatser ger tilläggsinformation om ett nominalt led i stället för att bestämma hela satsen eller utgöra ett led inuti en sats, vilket betyder att de är en del av nominalfrasen utan egen funktion i en huvudsats. På grund av detta kan en relativ bisats inte flyttas runt i en mening utan den måste hela tiden följa det korrelat som den är knutet till. (Josefsson & Lundin, 2018:133)

Enligt Nikander och Jantunen (1979:193ff.) inleds relativa bisatser i svenska med antingen ett relativt pronomen (*som*, *vilken*, *vars*, *vad*) eller ett relativt adverb (*dit*, *då*, *när*, *då*). Dock påpekar Hultman (2003:296) att *som* även räknas som en subjunktion. Relativa bisatser som inleds av *som* kan vara underförstådda, det vill säga *som* kan fungera som både subjunktion och subjekt eller objekt, vilket betyder att ett separat subjekt inte behövs (ibid). Ett exempel på en relativsats med underförstått subjekt är följande:

(7) Det är något som måste iakttas.

Som kan även utelämnas i begränsade relativa bisatser om det underförstådda satsledet inte är subjekt (Hultman, 2003:285). Utöver detta visar exempel (9) nedan också hur prepositionen placeras som sist i som-satsen.

(8) Där är den unga kvinnan [som] han blev förälskad i.

Alla relativpronomen och relativa adverb är oböjliga förutom pronomenet *vilken*. *Vilken* har även formerna *vilket* och *vilka* beroende på ordets genus och numerus. (Nikander & Jantunen, 1979:194)

2.3.3 Relativa bisatser i finska

Finska relativsatser fungerar i första hand som bestämning till ett substantiv eller pronomen. De fungerar även som bestämning till ett adjektiv eller ett adverb som uttrycker plats eller tidpunkt. Relativsatser i finska inleds med ett relativpronomen, relativt proadverb eller proadjektiv. (Hakulinen m.fl. 2004:1110) I finska böjs relativpronomena i genus och numerus.

Med relativpronomen syftar Hakulinen m.fl. (2004:721 ff.) på pronomina *joka*, *kuka* och *mikä* ('som', 'vem', 'vilken'). I standardspråk används *joka* när det gäller människor medan också *kuka* förekommer man i ledigt talspråk. *Mikä* används när korrelatet är ett superlativ eller hela föregående satsen eller en del av den.

(9) Hän on naapurini, joka vie koiransa ulos joka aamu.
'Hen är min granne som går ut med sin hund varje morgon.'

Relativa proadverb som *jonne*, *minne*, *jolloin*, *milloin* ('dit', 'då/när') inleder relativsatser när korrelatet indikerar plats (Hakulinen m.fl. 2004:724–725)

(10) Serkkuni viihtyy mökillään, minne hän kulkee veneellä.
'Min kusin trivs på sin stuga dit hen åker med båt.'

Relativa proadjektiv *jollainen*, *millainen* ('som') visar att pronomenet och korrelatet liknar varandra i egenskaper men inte i betydelse. De används även då när korrelatet är *sellainen* ('sådan') eller fungerar som bestämning till subjektet. (ibid.)

(11) Kirjoitin kirjan, jollaisen haluaisin itsekin lukea.
'Jag skrev en bok som jag själv skulle vilja läsa.'

2.4 Konjunktionsinledda bisatser

Den andra bisatstypen, konjunktionsinledda bisatser, presenterar jag i detta kapitel. Först behandlar jag konjunktionsinledda bisatser i tyska i avsnitt 2.4.1. Därefter koncentrerar jag mig på konjunktionsinledda bisatser i svenska i avsnitt 2.4.2 samt i finska i avsnitt 2.4.3.

2.4.1 Konjunktionsinledda bisatser i tyska

Konjunktionsinledda bisatser är en mycket vanlig bisatstyp i det tyska språket. Som det framgår av namnet på denna bisatstyp inleds de med en underordnad konjunktion (Gallman m.fl. 2017:317). De vanligaste konjunktionerna i tyska är *dass*, *wenn*, *als*, *weil/da*, *obwohl/obgleich*, *bevor*, *damit* samt *nachdem* ('att', 'om', 'när', 'eftersom', 'fast', 'förrän/innan', 'därmed' och 'sedan'). Även följande konjunktioner inleder tyska konjunktionsinledda bisatser: *bis*, *falls*, *indem*, *je -desto*, *seitdem*, *sobald*, *solange*, *während* samt *wie* ('tills', 'ifall', 'medan', 'ju-desto', 'sedan', 'så snart som', 'så länge', 'medan', och 'som'). (Kudel & Ståhlberg, 2012:209–211)

I tyskan är konjunktionerna oböjliga ord. Konjunktionerna inleder bisatser som kan uttrycka exempelvis orsak, villkor, tid eller syfte. Ett exempel på en konjunktionsbisats är följande:

- (12) Ich rufe dich an, wenn ich zu Hause bin.
'Jag ringer dig när jag är hemma.'

2.4.2 Konjunktionsinledda bisatser i svenska

Enligt Hultman (2003:187ff.) skiljer svenskan mellan konjunktioner och subjunktioner. Konjunktionerna förbinder två grammatiskt likvärdiga led medan subjunktionerna är underordnande bindeord, vilket betyder att deras huvuduppgift är att inleda bisatser.

Hultman (ibid.) indelar subjunktioner enligt betydelse och funktion förutom subjunktionerna *att*, *som*, *om* och *än* som är formord med liten egen betydelse. De övriga subjunktionerna delas in enligt följande: frågande (*huruvida*, *ifall*, *om*), jämförande (*liksom*, *såsom*), orsaksangivande (*därför att*, *eftersom*, *då*, *emedan*), medgivande (*fastän*, *trots att*, *även om*, *medan*), följdangivande (*så att*, *att*), avsiktsangivande (*för att*), villkorsangivande (*om*, *ifall*) samt tidsangivande subjunktioner (*medan*, *alltsedan*, *sedan*, *innan*, *förrän*, *tills*). Den mest

typiska bisatsinledaren är *att* enligt Josefsson & Lundin (2018:36). Ett exempel på *att*-sats visas nedan:

- (13) De insåg att projektet skulle ta längre tid än planerat.

2.4.3 Konjunktionsinledda bisatser i finska

I finsk grammatik är konjunktioner oböjliga ord som länkar samman två eller flera satser, fraser, ord eller delar av ord och därmed skapar en semantisk och syntaktisk förhållande mellan dem. Konjunktionerna placeras typiskt omedelbart före ett annat element som ska kopplas samman. (Hakulinen m.fl. 2004:784)

I finska kan man dela in konjunktionerna i två grupper enligt Leino (2015:97–98): samordnade konjunktioner och underordnade konjunktioner. Samordnade konjunktioner länkar samman huvudsatser medan underordnande konjunktioner länkar samman bisatser. Följande ord är typiska underordnande konjunktioner i finska: *että, jotta, koska, kun, jos, vaikka, kuin, kunnes, kuten*, samt *mikäli* ('att', 'för att', 'eftersom', 'när', 'om', 'även om', 'som', 'tills', 'som' och 'om').

Därtill grupperar Hakulinen m.fl. (2004:787) de ovannämnda konjunktionerna i adverbiala och generella konjunktioner. Endast *että* är en generell konjunktion med liten betydelse medan andra är adverbiala konjunktioner. Två exempel på båda konjunktionstyper finns nedan.

- (14) Tiedän, että hän tulee huomenna.
'Jag vet att hen kommer i morgon.'
- (15) Vaikka eilen satoi, menimme rannalle.
'Även om det regnade i går, gick vi till stranden.'

2.5 Frågebisatser

Den tredje och sista bisatstypen, det vill säga frågebisatser, behandlar jag i detta kapitel. I avsnitt 2.5.1 redogör jag för frågebisatser i tyska. Frågebisatser i svenska presenterar jag i avsnitt 2.5.2 och frågebisatser i finska slutligen i avsnitt 2.5.3.

2.5.1 Frågebisatser i tyska

Indirekta frågesatser, det vill säga frågebisatser inleds oftast med ett frågeord (Jaakamo m.fl. 2000:160). Enligt Gallman m.fl. (2017:447) är skillnaden mellan vanliga frågesatser och indirekta frågesatser att indirekta frågesatser inte innehåller rapporterat tal och avslutas med en punkt. Indirekta frågesatser uttrycker att saken ännu inte har klarlagts. Till följd av detta är det inte möjligt att formulera satsen som en direkt fråga. Hirt (2009:200) nämner även det att alla tempus och modus kan förekomma i frågesatser, precis som i direkta frågor. Ett exempel på direkt och indirekt frågesats är följande:

- (16)   Wo wohnst du? ('Var bor du?')
               Er wollte wissen, wo du wohnst. ('Han ville veta var du bor.')

Om den motsvarande direkta frågan inleds med ett interrogativpronomen, det vill säga frågeord, inleds frågebisatsen med samma pronomen. Följande ord är exempel på interrogativa pronomina som används i tyska: *wer*, *was*, *welcher* och *was für ein* ('vem', 'vad', 'vilken', 'hurdan'). (Gallman m.fl. 2017:198) En indirekt frågesats kan även inledas med subjunktionen *ob* ('om') om den direkta frågan inleds med ett verb. (Kugel & Ståhlberg, 2012:215)

Kugel & Ståhlberg (2012:136ff) grupperar interrogativpronomina till självständiga och adjektivliknande pronomina. Av de självständiga pronomina står *was* oböjligt medan *wer* böjs i alla kasusformer i tyska på samma sätt som relativpronomina (se 2.3.1 i denna avhandling). Adjektivliknande pronomina som *welcher* samt *was für ein* böjs i genus och numerus såsom adjektiv i tyska. Nedan ges tre exempel, varav det första (17) inleds med pronomenet i ackusativ, det andra (18) i feminint genus och det tredje (19) med subjunktionen *ob*.

- (17)   Ich weiß nicht, wen sie eingeladen haben.
               'Jag vet inte vem de har bjudit in.'
- (18)   Er will wissen, was für eine Frau das gesagt hat.
               'Han vill veta vad för en kvinna som sade det.'
- (19)   Ich frage mich, ob er heute kommt.
               'Jag undrar om han kommer idag.'

2.5.2 Frågebisatser i svenska

En frågebisats i svenska kan motsvara antingen en direkt sökande fråga eller en *ja/nej*-fråga (Hultman, 2003:286). Enligt Nikander & Jantunen (1979:192–193) inleds indirekta frågesatser med subjunktionen *om* eller med ett frågande adverb eller pronomen, det vill säga ett frågeord. Exempel på frågeord är *när*, *var*, *vem*, *vilken*, *vad*, och *hur*.

Subjunktionen *om* används om den direkta frågan inte innehåller ett frågeord. I sådana fall har den direkta frågan inletts med ett verb. (ibid.) I exempel (20–22) har jag skrivit den direkta frågan först och därefter den indirekta frågesatsen.

(20) Är han i stan? ➡ Jag undrar om han är i stan.

Om den direkta frågesatsen inleds med ett vanligt frågeord, inleds frågebisatsen med samma frågeord.

(21) Vem talar ni om? ➡ Jag vet inte vem ni talar om.

Därtill påpekar Nikander & Jantunen (ibid.) att om direkta frågan inleds med ett frågeord som fungerar som ett subjekt eller en bestämning till ett subjekt, lägger man till ordet *som* mellan subjektet och predikatet.

(22) Hur många turister besökte Lapland i fjol? ➡ Jag kommer inte ihåg hur många turister som besökte Lapland i fjol.

2.5.3 Frågebisatser i finska

Hakulinen et. al. (2004:466) kallar frågebisatser för underordnade frågesatser i finsk grammatik. Underordnade frågesatser implicerar en proposition vars innehåll är öppet eller olöst. Satser som tillhör en mening med en underordnad frågesats behandlar sådant som ännu är olöst.

Underordnande frågesatser inleds med ett frågeord eller med ett verb som innehåller den frågande partikeln *-ko/-kö* i slutet av verbet (ibid:834). Frågeord i finskan är exempelvis: *mitä* ('vad'), *miksi* ('varför'), *milloin* ('när'), *missä* ('var'), *kuka* ('vem'), *mistä* ('varifrån'), *millainen* ('hurdan') och *mikä* ('vilken'). Ingen direkt motsvarighet på svenska finns för

finskans frågande partikel *-ko/-kö* men svenskans subjunktion *om* används som översättning vid den.

- (23) En tiedä, miksi hän lähti niin aikaisin.
'Jag vet inte varför hen lämnade så tidigt.'
- (24) He pohtivat, uskallammeko ottaa riskin.
'De undrar om vi vågar ta risken.'

3 Översättning

I det här kapitlet fortsätter jag med att presentera de teoretiska utgångspunkterna för min avhandling angående översättning. Jag diskuterar först översättning i allmänhet i avsnitt 3.1. Avsnitt 3.2 behandlar jag översättningens fyra grundaspekter och i kapitel 3.3 redogör jag för översättningens olika skeden. Slutligen i kapitel 3.4 behandlar jag översättning av skönlitteratur.

3.1 Allmänt om översättning

Att översätta en skriven text till ett annat språk är en nödvändig och oundgänglig mänsklig aktivitet, konstaterar Koller (2001:24). Översättningar används även lika naturligt som originaltexter på modersmålet. Översättning har även bedrivits så länge som det har funnits internationell mänsklig interaktion enligt Heino (1980:15–17). Översättaren bör känna till den verklighet som avspeglas i originalverket och leva sig in i den tillsammans med originalförfattaren. Översättaren måste även känna till den målspråkliga läsarens världsbild och tankesätt samt lyfta fram originalets unika egenskaper för att göra läsaren medveten om dess originalitet under översättningsprocessen. Detta gäller särskilt vid översättning av skönlitteratur. Resultaten och kvaliteten på översättningen beror på översättarens tålamod, professionalism samt talang. Översättare är också läsare själva innan de börjar översätta.

Enligt Aaltonen et. al. (2015:12) har både världen som omger översättaren och världen som befinner sig i originaltexten en inverkan på översättaren. Översättaren måste begrunda exempelvis vilken status originalverket har i sitt eget land idag, vilken status det hade det i det förflutna, och vilken status texten har i världslitteraturen. Koller (2001:25) konstaterar att översättare och författare gång på gång betonar översättningens grundläggande betydelse för människor och samhälle. Översättaren betraktas som en medlare mellan språk, människor, ideologier, litteratur, vetenskap och kulturer.

3.2 Översättningens grundaspekter

Under översättningsprocessen måste översättaren ta hänsyn till följande fyra grundaspekter för att säkerställa att texten på målspråket blir så relevant och välfungerande som möjligt: struktur, varietet, semantik och pragmatik (Ingo, 2007:20). Med den första aspekten, struktur, menas att översättaren ska kunna beakta språkens egna specifika regler. Med andra ord måste

översättaren kunna skilja på korrekta och felaktiga strukturer på alla språkliga nivåer, det vill säga ortografi, morfologi, ljud och syntax. (Ingo, 2007:65)

Med varietet menar Ingo (2007:75–76) att användning av grammatiska strukturer varierar enligt bland annat geografiskt läge, situation, ålder, kön, sociala ställning och personliga språkvanor. En god kännedom om språkliga varieteter i källtexten är väsentlig för översättaren. Den tredje aspekten, semantik, handlar återigen om att översätta källtextens betydelsebärande element till målspråk (Ingo, 2007:86–87). Efter en ingående semantisk analys vet översättaren vad det gäller att söka motsvarigheter till eftersom varje språk och kultur har sitt eget sätt att beskriva omvärlden. Fjärde och sista aspekten, pragmatik, gäller situationsanpassning enligt Ingo (2007:126). Översättaren bör ta hänsyn till att översättningen fungerar oklanderligt i den nya kultur- och språkmiljön.

3.3 Översättningsprocessen

Enligt Ingo (1991:92f.) sker översättningsprocessen i följande tre skeden: analys, överföring och bearbetning. Processen kan jämföras med brobyggande. I ena änden har man källspråket och dess noggrann analys av det som utgångspunkt och i den andra änden har man målspråket och översättningen. Under översättningsprocessen måste även översättningens grundaspekter iakttas.

Det första översättningsskedet, en noggrann analys av originaltexten, är mycket väsentligt för all översättning (Ingo, 1991:93). Genom grundlig analys är det lättare för översättaren att finna semantiska betydelsemotsvarigheter. Ingo (ibid.) nämner fem delmoment som ingår i textanalysen: förberedande textanalys, grammatisk analys, semantisk analys, stilanalys och pragmatisk analys.

Med förberedande textanalys som är första delmomentet menas en noggrann genomläsning av källtexten (Ingo, 1991:94). I det andra delmomentet, grammatisk analys, identifierar översättaren originaltextens grammatiska konstituenten och klargör deras förhållande till varandra (Ingo, 1991:95f.). Semantisk analys som är det tredje delmomentet enligt Ingo (1991:122f.) är betydelsefullt för översättningen eftersom översättaren då hittar de semantiskt centrala ställena i källtexten som hen måste hitta översättningsmotsvarigheter till. Fjärde delmomentet som heter stilanalys betyder att översättaren bedömer vilken huvudstil och underart originaltexten tillhör (Ingo, 1991:151f.). I det sista delmomentet, pragmatisk analys,

bör översättaren se till att den översatta texten fungerar och passar väl in i sin nya språk- och kulturmiljö, konstaterar Ingo (1991:158f.).

Enligt Ingo (1991:165ff.) kallas det andra översättningsskedet för överföring. Då överför översättaren det grundligt analyserade textmaterialet till målspråket. Resultatet är en så kallad mellanstruktur på målspråket. Den är semantiskt exakt men saknar ännu den slutgiltiga formen. Det här skedet sker i översättarens hjärna vilket betyder att konkret skriven text inte ännu uppkommer.

Bearbetning är det tredje och sista skedet i översättningsprocessen. I detta skede får översättningen sin slutgiltiga form. Mellanstrukturer som har bildats i överföringsskedet blir alltså en helt fungerande text på målspråket. Målet med den översatta texten är att den skall förstås på samma sätt som originaltexten. (Ingo, 1991:216)

Ingo (2007:124) konstaterar även att ytterligare ett alternativ vid översättningsprocessen är att helt utelämna vissa ord eller satser. Detta kan ske vid så kallat implicitgörande, vilket betyder att ord eller uttryck utelämnas men det semantiska innehållet finns ”mellan raderna”.

Översättaren kan utelämna ord eller uttryck av pragmatiska skäl, till exempel för att göra texten koncigare (Ingo, 2007:42).

3.4 Översättning av skönlitteratur

Skönlitterär översättning innebär att skriva i samma stil som originalförfattaren: att förmedla innehållets form och en kreativ helhet på målspråket. Att översätta skönlitteratur är också att skapa illusion eftersom översättarens uppgift är att få läsaren känna att hen läser originaltexten. Ofta är en ordagrann översättning inte den bästa lösningen utan översättaren måste skapa en helhet som förverkligar originalförfattarens avsikt och är funktionellt likvärdigt med originalverket. (Mannila, 1982:34–35)

Det finns sex allmänna regler med såväl praktiska som principfasta instruktioner skapade av Hilaire Belloc för de översättare som översätter prosa eller skönlitteratur (i Bassnet, 1995:130–133):

1. Översättaren får inte översätta texten fras för fras eller ord för ord, utan måste uppfatta sitt arbete som en helhet. Detta innebär att översättaren borde se sin text som en

sammanhängande helhet och översätta en del åt gången parallellt med att fundera på vad som är hela betydelsen som ska förmedlas.

2. Idiom bör översättas med idiom, och översättaren bör ta hänsyn till att deras översättningar kan kräva en annan form än originalet. Ibland, beroende på språken, måste översättaren även ändra tempus i anföringen för att anpassa den till målspråkets grammatiska normer.
3. Intentioner måste översättas med intentioner. Med intention avses den vikt som ett visst uttryck har i ett givet källspråkligt sammanhang men som i bokstavig översättning skulle vara orimlig eller överdriven.
4. Översättaren måste akta sig för så kallade falska vänner som är ord som verkar vara varandras motsvarigheter i käll- och målspråken men faktiskt inte är det.
5. Översättaren bör modifiera fritt: meningen med översättningen är att ”återuppliva en främling i en bekant karaktär”.
6. Översättaren bör aldrig försköna någonting.

4 Material och metod

I detta kapitel redogör jag för mitt material och metoden som jag har använt i denna undersökning. I avsnitt 4.1 presenterar jag författaren Jenny Erpenbeck och hennes verk *Gehen, ging, gegangen* samt dess översättningar till svenska och finska. I avsnitt 4.2 övergår jag till att diskutera vilken metod jag har använt i min studie.

4.1 Jenny Erpenbeck och *Gehen ging, gegangen*

Jenny Erpenbeck, född i Östberlin 1967, är en tysk författare vars stil att skriva representerar modern skönlitteratur. Tidigare har hon studerat bokbindning och musikteater. Vid sidan av sin författarkarriär arbetar Erpenbeck även som operaregissör. År 1999 kom Erpenbecks första novell ut varefter följde flera romaner, berättelser och teaterpjäser som har översatts till flera olika språk. Erpenbeck har mottagit en lång rad tyska och internationella litterära priser för sitt författarskap, t.ex. Joseph Breitbach-priset, Hans Fallada-priset och The International Booker Prize-priset. (Erpenbeck, 2019:303)

Originalverket, romanen *Gehen, ging, gegangen* av Jenny Erpenbeck kom först ut år 2015 i Tyskland vid förlaget Albert Knaus Verlag. Översättningen på svenska, som heter *Gå, gick gått*, publicerades år 2017 av Albert Bonniers Förlag och är översatt av Ulrika Wallenström. Den finska översättningen, *Mennä, meni, mennyt*, kom ut år 2019 på förlaget Tammi och är översatt av Jukka-Pekka Pajunen. Såväl Ulrika Wallenström som Jukka-Pekka Pajunen har fått pris i sina hemländer för deras översättningar.

Gehen, ging, gegangen handlar om en fiktiv tysk professor Richard som nyligen har pensionerat sig. Tomma och tråkiga dagar leder honom slumpmässigt till ett protestläger för afrikanska flyktingar i Berlin. Richard blir intresserad av deras liv och upptäcker allt fler likheter mellan sig själv och de asylsökanden. Romanen kretsar starkt kring att beskriva människors tankar och sinnesstämningar. (Erpenbeck, 2019, baksidestext) Dock behandlar min undersökning inte bokens intrig utan fokuserar på rent språkliga och grammatiska aspekter, det vill säga tyska bisatser och deras översättningar till svenska och finska.

Originalen består av sammanlagt 303 sidor som har indelats i 55 kapitel. Längden på kapitlen varierar mellan 1 och 11 sidor. Även översättarna har delat in översättningarna i 55 kapitel. Den svenskspråkiga översättningen består av 337 sidor medan den finskspråkiga översättningen omfattar 415 sidor. Skillnaderna i sidantal beror på layouten på böckerna.

4.2 Metoden för excerperingen

Bisatser förekommer mycket ofta i mitt primärmaterial och därför har jag valt att excerpera exempelsatser från var femtonde sida i originalet. Excerperingen börjar på den första sidan i originalet som innehåller konkret text, det vill säga från sida 8. Följande valda sidorna är 23, 38, 53, 68, 83, 98, 113, 128, 143 och 158. Från dessa sidor har jag excerperat sammanlagt 70 tyska bisatser som ger en tillräcklig bred uppfattning om hur tyska bisatser har översatts till svenska och finska. Jag har tagit med alla bisatser från de ovannämnda sidorna i originalet och letat fram deras motsvarigheter i översättningarna. Sidnumren motsvarar inte varandra mellan alla tre böcker. Om samma bisats förekommer två eller flera gånger på samma sida i originalet, beaktas den bara en gång och räknas som en bisats för att undvika upprepning. Jag har markerat alla bisatser i originalet och därefter markerat motsvarande satser och ställen i båda översättningarna.

Efter excerperingen har jag kategoriserat de tyska bisatserna enligt deras bisattyper, det vill säga som antingen relativa bisatser, konjunktionsbisatser eller indirekta frågesatser. Om en mening innehåller mer än en bisats, kategoriserar jag meningen enligt den första bisattypen. Till exempel om det inom en mening först kommer en relativ bisats och därefter en frågesats, kategoriserar jag bisatsen som en relativ bisats men ändå markerar att det finns en frågesats. På grund av detta kan det finnas fler bisatser än meningar. I min analys fokuserar jag ändå primärt på de 70 bisatser som står först i meningarna.

Efter kategoriseringen har jag jämfört översättningarna till svenska och finska och analyserat om de tyska bisatserna har översatts till samma bisattyp, en annan bisattyp eller något annat än en bisats på svenska och på finska. Jag har inte analyserat relationen mellan den svenska och finska översättningen eller jämfört bisatserna på svenska och finska med varandra.

5 Analys

I det här kapitlet presenterar jag resultaten från min undersökning. Först och främst presenterar jag en översikt av förekomster i materialet i avsnitt 5.1. Därefter svarar jag på min första forskningsfråga i avsnitt 5.2, det vill säga hur de tyska relativa bisatserna har översatts till svenska och finska. Avsnitt 5.3 behandlar konjunktionsinledda bisatser och hur de har översatts från tyska till svenska och finska. Till sist övergår jag till att behandla frågebisatser och deras översättningar från tyska till svenska och finska i avsnitt 5.4. Alla exempel i detta kapitel är från det excerperade materialet, Jenny Erpenbecks roman *Gehen, ging, gegangen* och dess översättningar. Alla bisatser i detta kapitel har understrukits medan avvikande satser är skrivna med fetstil. Med avvikande satser menar jag svenska eller finska översättningar som uppvisar någon avvikelse jämfört med originalsatsen.

5.1 Översikt av förekomster i materialet

När jag gick igenom mitt material, excerperade jag sammanlagt 70 meningar som innehåller åtminstone en tysk bisats. Jag hittade alla meningarna på sammanlagt 11 sidor 15 sidor ifrån varandra i originalet. Om en mening i originalet innehåller två eller flera bisatser, kategoriserade jag som framkommit meningen enligt den första bisatsstypen. Tabell 2 nedan visar hur jag har kategoriserat de 70 meningarna.

Tabell 2 De excerperade tyska meningarna enligt första/enda bisats

Bisatsstypen	Antal förekomster
Relativa bisatser	26
Konjunktionsinledda bisatser	34
Frågebisatser	10
Antalet meningar totalt	70

Tabell 2 visar att 26 meningar innehåller en relativ bisats som första/enda bisats. I 34 meningar hittar man först en konjunktionsinledd bisats och i 10 meningar en frågebisats. Dessa 70 meningar innehåller dock totalt 81 bisatser eftersom det i vissa meningar finns

hittades mer än en bisats. Tabellen nedan visar hur de här 81 bisatserna fördelas enligt bisatstyperna.

Tabell 3 De tyska bisatserna i originalet

Bisatstypen	Antal förekomster
Relativa bisatser	32
Konjunktionsinledda bisatser	38
Frågebisatser	11
Antalet bisatser totalt	81

Tabell 3 visar att största delen av de excerperade satserna i originalet var antingen relativa eller konjunktionsinledda bisatser. Av 81 bisatser i 70 meningar var antalet relativa bisatser 32, antalet konjunktionsinledda bisatser 38 och antalet frågebisatser 11. Av detta kan man dra slutsatsen att författaren Jenny Erpenbeck verkar föredra konjunktionsinledda bisatser.

Under översättningsprocessen kan översättare ändra menings- eller satsstrukturen för att få översättningen bättre anpassad till målspråket. Detta syns även i denna undersökning eftersom alla tyska bisatser inte har översatts med samma bisatstyp i översättningarna till svenska och finska. Sammanlagt 19 tyska meningar av 70 innehåller någon avvikelse i den svenska eller finska översättningen, eller på båda versionerna. På grund av detta är det slutliga antalet avvikelser 22. Avvikelserna behandlar jag noggrannare i avsnitt 5.2–5.4 enligt bisatstypen.

5.2 Relativa bisatser

Inom de 70 meningarna som excerperades ur originalet fanns det 32 relativa bisatser på tyska. Relativa bisatser förekom på varje vald sida, och antalet varierade mellan 1 och 7. 26 meningar innehöll först eller endast en relativ bisats. En mening innehöll totalt tre relativa bisatser, och i fyra meningar följdes en konjunktionsinledd bisats av en relativ bisats.

I detta avsnitt behandlar jag enligt min kategorisering bara de meningar som först eller endast innehåller en tysk relativ bisats, det vill säga 26 meningar. Av dessa 26 tyska meningar har

totalt 14 meningar översatts direkt med samma bisatstyp på både finska och svenska. Exempel (25) nedan belyser hur en tysk mening och dess relativ bisats har översatts med samma bisatstyp på både svenska och finska.

(25) Dieses ewig flackernde Neonlicht, das die Taghelle aufweicht. (s. 83)

→ Dessa evigt blinkande ljusrör som gör dagsljuset blackt. (s. 93)

→ Nämä alati räpsähtelevät neonvalot, jotka latistavat päivänpaisteen. (s. 117)

I båda översättningarna används samma relativpronomen som i det tyska originalet. Bisatserna på svenska och finska har även placerats i samma del av meningen som i originalet. Dessa satser är bra exempel på direkt översättning. Samma syns också i exempel (26) och (27).

(26) Acht Monate nach dem Massaker zur Niederschlagung des Tuareg-Aufstands in Niger, von dem er gestern seinen Freunden erzählt hat. (s. 158)

→ Åtta månader efter massakern för att kväsa tuareg-upproret i Niger, det som han berättade för vännerna om igår. (s. 177)

→ Kahdeksan kuukautta sen jälkeen, kun tuaregien kapina päättyi Nigerissä verilöylyyn, josta Richard oli eilen kertonut ystävilleen. (s. 221)

(27) Störe meine Kreise nicht, soll Archimedes, mit dem Finger geometrische Figuren in den Sand zeichnend, zu dem römischen Soldaten gesagt haben, der ihn danach erstach. (s. 23)

→ Rubba inte mina cirklar, lär Archimedes medan han med fingret ritade geometriska figurer i sanden ha sagt till den romerske soldaten som sedan stack ihjäl honom. (s. 26)

→ Älä sotke minun ympyröitäni, geometrisia kuviota hiekkaan piirrellyt Arkhimedes oli kuulemma tokaissut roomalaiselle sotilaille, joka sen jälkeen oli pistänyt hänet miekallaan kuoliaaksi. (s. 30)

De svenska och finska översättningarna är direkta översättningar av de tyska relativa bisatserna. Det enda anmärkningsvärda är användningen av kommatecken före den svenska

relativa bisatsen i exempel (26). Kommatecken finns inte i exempel (25) och användningen av det kan troligen bero på översättarens stilistiska val att få meningen låta som den värld som handlingen utspelar sig i. I båda exemplen har bisatsen placerats i samma del av meningarna.

Nu övergår jag till att diskutera avvikelserna mellan språken i relativa bisatser. Vid 12 tyska meningar finns det någon avvikelse antingen i den svenska eller den finska översättningen, eller i båda. Jag illustrerar avvikelserna i tabell 4 nedan.

Tabell 4 Översättning av tyska meningar med relativa bisatser

Översättningar av tyska meningar i originalet	Antal förekomster
En annan bisatstyp i översättningen/ översättningarna	1
Något annat än en bisats i översättningen/översättningarna	11
Samma bisatstyp som på tyska i båda översättningarna	14

Tabell 4 visar hur en tysk mening en gång översatts med en annan bisatstyp. 11 tyska meningar har översatts med något annat än en bisats i översättningen. Dessutom finns det tre tyska satser vars båda översättningar har någon avvikelse. Tabellen ovan berättar inte om avvikelserna har skett i den svenska eller den finska översättningen men tabell 5 och 6 nedan illustrerar hur avvikelserna fördelas mellan översättningarna. Först behandlar jag svenska översättningar i tabell 5 och därefter finska översättningar i tabell 6.

Tabell 5 Avvikelser i svenska satser

Avvikelser i den svenska översättningen	Antal förekomster
En annan bisatstyp	0
Något annat än en bisats	4

Tabell 6 Avvikelser i finska satser

Avvikelser i den finska översättningen	Antal förekomster
En annan bisatstyp	1
Något annat än en bisats	10

Tabell 5 visar att inga svenska satser översatts med en annan bisatstyp medan fyra svenska satser blivit till något annat än en bisats. Tabell 6 visar i sin tur hur en finskspråkig sats har blivit en annan bisatstyp medan sammanlagt tio finska satser blivit något annat än en bisats.

Jag kommer inte att gå igenom alla excerperade avvikelser utan bara några intressanta fall av alla avvikelsetyper. Först presenterar jag ett exempel som rör bara den svenska översättningen, därefter ett par avvikelser i den finska översättningen och slutligen exempel på fall där översättningarna har någon avvikelse jämfört med originalet.

(28) Der ältere Herr sieht zu dem blaukarierten Vorhang hinüber, hinter dem der graue Himmel wie ein Filz aufgehängt ist. (s. 143)

→ Den äldre herrn ser bort mot den blårutiga gardinen, **bakom den hänger himlen som en grå filt.** (s. 161)

→ Vanhempä herra katsoo siniruutuisia verhoja, joiden taakse taivas on ripustettu kuin harmaa viltti. (s. 202)

Exempel (28) visar en svensk mening som består av två huvudsatser efter varandra medan originalet och den finska översättningen innehåller en huvudsats och en relativ bisats. I den svenska översättningen avslöjar ordföljden att satsen med fetstil är en huvudsats och skulle kunna stå även ensam. Innehållet är dock detsamma i alla meningar.

(29) Und sogar jetzt, bald fünfundzwanzig Jahre nach der sogenannte Wiedervereinigung, kann man noch manchmal, wo geräumt und gebaut wird, aus Sperrmüllcontainern die ineinander verhakten Beine dieser aus der Mode

gekommenen, immer in großen Mengen auftretenden, hölzernen oder graubeinigen Stühle ragen sehen. (s. 83)

- ➔ Och även nu, snart tjugofem år efter den så kallade återföreningen, kan man fortfarande ibland på ställen där det röjs och byggs se de i varandra hophakade benen, av trä eller grå metall, på dessa urmodiga, alltid i stor mängd förekommande stolar sticka upp ur containrarna för grovsopor. (s. 93)
- ➔ Vielä nytkin, kaksikymmentäviisi vuotta niin sanotun jälleenyhdistymisen jälkeen, **kun taloja tyhjennetään ja uutta rakennetaan**, saattaa roskalavoilta törröttää näiden muodista menneiden, aina suurissa erissä ilmaantuvien tuolien puisia tai metallinharmaita jalkoja. (s. 117)

Exempel (29) är lång men både i originalet och i svenska översättningen finns en relativ bisats i mitten av meningen. I den finska översättningen har satsen ersatts med en konjunktionsinledd bisats som inleds med konjunktionen ”kun” (’när’). Frågebisatsen i originalet har alltså blivit en annan bisatstyp i den finska översättningen, det vill säga en konjunktionsinledd bisats. Följande exempel behandlar hur tyska relativa bisatserna kan bli något annat än en bisats på finska.

(30) Der mächtige Kerl, Raschid, und Zair, der neben ihm sitzt, waren auf demselben Boot. (s. 53)

- ➔ Den väldige karlen, Rashid, och Zair, som sitter bredvid honom, var på samma båt. (s. 59)

- ➔ **Johtajatyyppi Rashid sekä hänen vieressään istuva Zair olivat olleet samassa laivassa.** (s. 76)

(31) Es gab jedenfalls niemanden, der auf unserer Seite stand. (s. 68)

- ➔ Det var hur som helst ingen som stod på vår sida. (s. 77)

- ➔ **Meidän puolellamme ei kuitenkaan ollut kukaan.** (s. 97)

I både exempel (30) och (31) innehåller de tyska och svenska meningarna en relativ bisats medan i den finska översättningen saknas bisatser helt och hållet och meningarna är huvudsatser. Informationen är detsamma i alla meningar men den finska översättaren har valt

att översätta utan att använda relativa bisatser. Härnäst presenterar jag ett exempel (32) med en avvikelse i båda översättningarna.

(32) Er setzt sich auf eine Parkbank, sieht sich um und hört, was gesprochen wird.
(s. 38)

→ Han sätter sig på en parkbänk, **ser sig omkring och lyssnar**. (s. 43)

→ Hän istuu puistonpenkille, **katselee ympärilleen ja kuuntelee puhetta**. (s. 54)

Bisatsen i originalet finns inte alls i översättningarna. I den svenska översättningen har översättaren avbrutit översättningen direkt efter den tyska bisatsen. En direkt översättning för den understrukna tyska bisatsen skulle kunna vara ”vad som sägs” eller ”vad som blir sagt”. Någon sådan sats eller bisats finns inte heller i den finska översättningen.

En slutsats om de relativa bisatserna är att man i 12 meningarna av 26 hittar någon avvikelse i en översättning eller i båda översättningarna. Av de tre bisatstyperna finns det mest avvikelser i översättningarna av relativa bisatser vilket kan betyda att denna bisatstyp är den svåraste att översätta ordagrant till svenska eller finska.

5.3 Konjunktionsinledda bisatser

I 70 tyska meningar som jag excerperade ur materialet hittade jag 34 meningar som innehåller först eller endast en konjunktionsinledd bisats. Dock är antalet konjunktionsinledda bisatser i hela materialet 38 eftersom jag i ett par meningar hittade mer än en konjunktionsinledd bisats, och i en mening en konjunktionsinledd bisats efter en frågebisats.

Detta avsnitt fokuserar sig på de meningar som innehåller först eller endast en konjunktionsinledd bisats. 29 tyska meningar av 34 har översatts med samma bisatstyp på båda språken. Exempel (33) och (34) belyser hur översättarna har översatt direkt till samma bisatstyp.

(33) Und dann denkt er, dass er, natürlich, nicht aufhören kann mit den Denken.
(s. 9)

→ Och sedan tänker han att han, naturligtvis, inte kan sluta med tänkandet. (s. 10)

→ Ja sitten hän tuumii, ettei tietenkään voi lopettaa ajattelemista. (s.10)

I exemplet ovan har författaren Jenny Erpenbeck använt en otypisk ordföljd för bisatsen. Som jag nämnde i avsnitt 2.2, står verben alltid i slutet av bisatsen i tyska. Dock har Erpenbeck valt att placera verben i mitten av satsen. Verben har jag markerat med fetstil i den tyskspråkiga satsen. Den här satsen var den enda som innehåller en otypisk ordföljd i mitt material.

(34) Er hält sich an einem Kabel fest und bleibt so über Wasser, auch Zair kann nicht schwimmen, er klettert, während das Boot kippt, über den in die Luft ragenden Rand auf die Unterseite des Bootes und wird von dort gerettet. (s. 53)

→ Han håller sig fast vid en kabel och kan på så vis hålla sig över vattnet, inte heller kan Zair simma, när båten välter klättrar han över relingen som skjuter upp i luften till undersidan av båten och blir räddad därifrån. (s. 59)

→ Hän piti kiinni köydestä ja pysyi siten pinnalla, Zairkaan ei osaa uida, ja kun laiva alkoi kääntyä ylösalaisin, hän kiipesi pystyyn syöksähtävän laidan yli ja pääsi pohjan päälle, mistä hänet pelastettiin. (s. 76)

Exempel (34) ovan är en lång mening som innehåller en konjunktionsinledd bisats. Bisatserna är också placerats i samma del av meningen. En så här lång mening är typisk för originalförfattaren eftersom flera av de excerperade meningarna består av många huvud- eller bisatser.

(35) Er weiß, dass seine Zimmergefährten ganze Tage beim Billard sind, weil sie es nicht aushalten, wenn er auf und ab zu gehen beginnt. (s.143)

→ Han vet att hans rumskamrater håller nere vid biljarden hela dagar eftersom de inte står ut om han börjar gå av och an igen. (s. 161)

→ Hän tietää, että huonetoverit pelaavat koko päivän biljardia, koska eivät kestä, mikäli hän alkaa kävellä edestakaisin. (s. 202)

Exempel (35) visar hur en mening kan innehålla flera bisatser. Sammanlagt tre konjunktionsinledda bisatser har placerats efter varandra i originalet samt i de båda direkta översättningarna till svenska och finska. I originalet och i den finska översättningen har bisatserna åtskiljts med kommatecknen medan kommatecknen på ett för svenska typiskt sätt inte används här för att skilja åt satserna i meningen.

Härnäst diskuterar jag avvikelserna som jag hittade vid konjunktionsinledda bisatser mellan språken. I början av avsnittet nämnde jag att det finns 34 meningar som först eller endast innehåller en konjunktionsinledd bisats, varav 29 blivit direkt översatta med samma bisatstyp på båda språken. Det betyder att det finns bara fem meningar som innehåller någon avvikelse vilket tabellen nedan belyser.

Tabell 7 Avvikelser vid konjunktionsinledda bisatser

Indelning av avvikelser	Antal förekomster
Någon avvikelse i den svenska översättningen	0
Någon avvikelse i den finska översättningen	5
Direkta översättningar till båda språken	29

I tabell 7 syns att alla avvikelser gäller de finska översättningarna. Det betyder att varje tysk mening som först eller endast innehåller en konjunktionsinledd bisats översatts direkt med samma bisatstyp på svenska. Följande exempel (36–38) visar hurdana avvikelser det bland annat finns i materialet. Alla avvikelser presenterar jag inte utan endast några intressanta fall.

(36) Wenn du Glück hast, wirst du geschlagen, wenn du Pech hast, erschossen, hat mir jemand zum Trost gesagt. (s. 68)

→ Har man tur blir man slagen, har man otur blir man skjuten, tröstade mig någon. (s. 76)

→ **Hyvällä onnella ne lyövät, huonolla ampuvat**, joku lohdutti minua. (s. 97)

(37) Zwei Tage saßen wir da in den Baracken, während die europäischen Bomben auf Tripoli fielen. (s. 68)

→ I två dagar satt vi där i barackerna medan de europeiska bomberna föll över Tripoli. (s. 76)

→ Kaksi päivää me istuimme parakeissa **ja samaan aikaan eurooppalaisten pommit putosivat Tripoliin.** (s. 97)

(38) Von oben bis unten aufgeräumt und geputzt, als es niedergebrannt wurde, ein paar Stunden später. (s. 98)

→ Fejat och putsat från golv till tak när det brändes ner, ett par timmar senare. (s. 109)

→ Pantu kuntoon sekä putsattu ja puunattu aina katosta lattiaan, **ja sitten se muutama tunti myöhemmin poltettiin maan tasalle.** (s. 137)

I alla exempel ovan upprepas samma fenomen: det finns inga bisatser i de finska meningarna. Alla konjunktionsinledda bisatser på tyska har översatts till huvudsatser på finska. Det finns ingen konjunktion i någon mening utan de understrukna bisatserna i originalet har översatts med samordnade satser i de finska motsvarigheterna. Innehållet är dock detsamma i varje mening. Anledningen till en sådan översättningsval kan vara exempelvis stilistisk för att efterlikna Erpenbecks anföring i originalet.

För att sammanfatta konjunktionsinledda bisatser kan man konstatera att denna bisatstyp är den mest allmänna i materialet i denna studie. Samtidigt har de oftast översatts på samma sätt på svenska och finska: denna typ av bisatser uppvisar proportionerligt minst avvikelser i översättningarna. Översättaren har varenda gång översatt tyska konjunktionsinledda bisatser direkt och ordagrant till svenska och bara fem gånger med någon avvikande struktur i den finska versionen.

5.4 Frågebisatser

Den sista bisatstypen som jag har excerperat i denna avhandling är frågebisatser. 10 tyska meningar som först eller endast innehåller en frågebisats hittade jag i materialet. Ytterligare en mening innehöll först en relativ bisats och därefter en frågesats. Totalantalet tyska relativa bisatser är alltså 11. I detta avsnitt fokuserar jag mig på de 10 meningar som innehåller en frågebisats först.

8 av 10 meningar har översatts med samma bisatstyp på både svenska och finska. Det vill säga i två meningar fanns någon avvikelse i översättningarna. Jag presenterar först några exempel på meningar som har översatts direkt till samma bisatstyp i (39–41).

- (39) Er geht mit der Tasse in der Hand in den Garten und sieht nach, ob die Maulwürfe neue Hügel aufgeworfen haben. (s. 8)
- ➔ Med koppen i handen går han ut i trädgården och ser efter om mullvadarna har kastat upp nya högar. (s. 10)
  - ➔ Hän menee kuppi kädessään puutarhaan ja katsoo, ovatko kontiaiset puskeneet nurmikkoon uusia kekoja. (s. 10)
- (40) Richard will nicht mehr wissen, wie es um die Fischproduktion bestellt ist. (s. 53)
- ➔ Richard vill inte längre veta hur det står till med fiskproduktionen. (s. 60)
  - ➔ Richardia ei enää kiinnosta, miten kalantuotannon laita on. (s. 76)
- (41) Richard fällt ein, wie Rashid am Anfang dieses Gesprächs gesagt hat: Das Paradies liegt unter den Füßen der Mutter. (s. 98)
- ➔ Richard kommer att tänka på hur Rashid i början av detta samtal sagt: Paradiset ligger under moderns fötter. (s. 110)
  - ➔ Richard muistaa, miten Rashid sanoi heidän keskustelunsa alussa: Paratiisi on äidin jalkojen alla. (s. 137)

Alla exemplen och översättningarna har samma relativpronomina. Alla översättningar har också placerat bisatserna i samma delar av mening. Meningarna är inte heller särskilt långa, såsom vid tidigare bisatstyper. Exempel (41) visar hur en relativsats kan placeras i mitten av en mening.

Nu övergår jag till att diskutera avvikelserna angående frågebisatser i mitt material. Som konstaterats i början av detta avsnitt 8 av 10 meningarna är översatta direkt med samma bisatstyp. Det vill säga det finns bara två meningar som har någon avvikelse antingen i den svenska eller i den finska översättningen. Tabell 8 visar hur avvikelserna har fördelats.

Tabell 8 Avvikelser i frågebisatser

Indelning av avvikelser	Antal förekomster
Någon avvikelse i den svenska översättningen	0
Någon avvikelse i den finska översättningen	2
Direkta översättningar till båda språken	8

Två meningar har en avvikelse i den finska översättningen medan ingen mening på svenska har någon avvikelse. Det vill säga alla excerperade tyska frågebisatserna har översatts direkt med samma bisatstyp på svenska. Jag presenterar här båda fallen med en avvikelse på finska i de följande exemplen.

(42) Er weiß nicht, wie lange es dauern wird, bis er sich daran gewöhnt hat, Zeit zu haben. (s. 8)

→ Han vet inte hur lång tid det ska ta innan han har vant sig vid att ha tid. (s. 9)

→ **Kuinkakohan kauan kestää ennen kuin siihen tottuu, että aikaa on?** (s. 9)

Både originalsatsen och den svenska översättningen ser likadana ut. De innehåller en frågebisats i mitten av meningen som har understrukits och därefter följer en konjunktionsinledd bisats. Båda meningarna avslutas med en punkt. Den finska översättningen med fet stil ser i sin tur annorlunda ut och är formad som direkt frågesats. Meningen innehåller ingen frågebisats utan endast en direkt fråga med en konjunktionsinledd bisats som inleds efter kommatecknet. Meningen avslutas även med ett frågetecken. Innehållet i alla meningarna är dock samma.

(43) Weißt du, wo Rashid ist, flüstert Richard. (s. 113)

→ Vet du var Rashid är, viskar Richard. (s. 126)

→ Tiedätkö, **missä Richard on?** Richard kuiskaa. (s. 159)

I exempel (43) ser den tyska och svenska meningen likadana ut. Båda innehåller en frågebisats mellan huvudsatserna. Båda meningarna avslutas igen med en punkt och innehåller inget frågetecken. Den finska översättningen har samma information som meningarna ovan men satsen med fetstil är en direkt fråga som avslutas med ett frågetecken.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att frågebisatserna är den mest sällsynta bisatstypen i materialet på denna avhandling. Den svenska översättaren har varje gång översatt de tyska frågebisatserna direkt och ordagrant till svenska. Bara två gånger har den finska översättaren gjort några ändringar i den finska versionen av frågebisatserna. En intressant iakttagelse är också att meningarna som innehåller frågesatser är kortare än relativa eller konjunktionsinledda bisatser.

6 Sammanfattande diskussion

Syftet med den här pro gradu-avhandlingen har varit att undersöka hur bisatser har översatts från tyska till svenska och finska. Som material har jag använt den tyska författaren Jenny Erpenbecks bok *Gehen, ging, gegangen* (2015) och dess översättningar till svenska och finska.

Alla tre språken har sina egna sätt att bilda bisatser, vilket gjorde denna undersökning intressant. Speciellt tyskans sätt att placera finita verbet alltid i slutet av bisatsen är ett avvikande drag jämfört med finska och svenska. Däremot är det inte typiskt för svenskan att använda kommatecken för att skilja åt en bisats från en huvudsats, vilket är karakteristiskt för tysk och finsk grammatik. Ordföljden är strikt bestämd i svenska och tyska medan man i finska har så kallad fri ordföljd varmed man kan betona given information med olika placering av ord. Dock finns det tre huvudtyper av bisatser i tyska, svenska samt finska: relativa bisatser, konjunktionsinledda bisatser och frågebisatser. Med de tre bisatstyperna som utgångspunkt har jag ställt följande forskningsfrågor:

1. Hur har tyska relativa bisatser översatts till svenska och finska?
2. Hur har tyska konjunktionsinledda bisatser översatts till svenska och finska?
3. Hur har tyska frågebisatser översatts till svenska och finska?

Med hjälp av både kvantitativ och kvalitativ analys excerperade jag sammanlagt 70 tyska meningar som innehåller åtminstone en bisats av någon typ. Meningarna hittade jag på 11 sidor 15 sidor ifrån varandra i originalet, och de motsvarande sidorna i båda översättningarna. Från dessa sidor excerperade jag 70 meningar som innehöll en bisats eller mer. Antalet bisatser var iallges 81, varav 32 var relativa bisatser, 38 konjunktionsinledda bisatser och 11 frågebisatser.

Svaret på första forskningsfrågan fick jag från 26 tyska meningar som innehöll först en relativ bisats. I 12 meningar av 26 hittade jag någon avvikelse i någondera eller båda översättningarna. Det vill säga största delen, 14 meningar, hade översatts direkt till samma bisatstyp på både svenska och finska. Mest avvikelser i denna bisatstyp hittades i finska översättningar. Sammanlagt 11 finska översättningar uppvisade något undantag, antingen en

annan bisatstyp eller ingen bisats alls. Fyra svenska översättningar blev något annat än en bisats.

För att svara på andra forskningsfrågan analyserade jag totalt 34 meningar som först eller endast innehöll en konjunktionsinledd bisats. Denna bisatstyp hittade jag mest av det exciperade materialet och samtidigt fanns det minst avvikelser. Bara fem tyska meningar uppvisade någon avvikelse i översättningar. Alla fem avvikelser hittades i finska översättningar när de hade blivit något annat än en bisats under översättningsprocessen. Med andra ord motsvarade alla svenska översättningar direkt originalet.

Tredje och sista bisatstypen samt forskningsfrågan behandlar frågebisatser som jag exciperade sammanlagt i 10 meningar av. Den mest sällsynta bisatstypen uppvisade också minst avvikelser. Bara två tyska meningar blev till något annat än en bisats, och båda avvikelserna fanns i den finska översättningen.

För att sammanfatta resultatet kan jag konstatera att konjunktionsinledda bisatser är den mest allmänna bisatstypen i Jenny Erpenbecks text medan frågebisatser användes minst. Detta faktum är ganska logiskt eftersom det finns flera konjunktioner i tyska språket och det är lätt att binda ihop många konjunktionsinledda bisatser i en mening. Exempelsatserna ur materialet visar även att Erpenbeck ofta använder komplexa och långa meningar som kan bestå av flera huvud- och bisatser.

Intressant är att relativa bisatser uppvisade mest avvikelser jämfört med andra bisatstyper. Detta kan bero på att denna bisatstyp är den svåraste att översätta ordagrant till ett annat språk. Grammatiken vid tyska relativa pronomen är komplex och unik om man jämför det med svenskans eller finskans regler, som jag har gjort i kapitel 2.3 i denna avhandling.

Helhetsbilden är att svenska bisatser har översatts oftare med exakt samma typ av bisatser som i originalet jämfört med finska. Detta kan bero på den gemensamma språkfamiljen mellan tyska och svenska. Användningen av fri ordföljd i finska kan resultera i andra sätt att formulera satser och meningar än i tyskan.

I framtiden skulle det vara intressant att undersöka detta ämne vidare. Bisatser är mycket centrala i språk och flera språk har sina unika sätt att bilda bisatser. Till exempel kunde man lyfta fram tyskans unika sätt att bilda bisatser mer eller forska vidare i översättning av bisatser: detta skulle möjligen leda till bättre översättningsprogram och verktyg för meningar

som innehåller flera komplexa huvud- och bisatser. Det skulle också vara intressant hur översättarna motiverar sina översättningsval vid bisatser under översättningsprocessen. Därför skulle fler studier med mer omfattande material vara relevanta.

Litteratur

Primärlitteratur

- Erpenbeck, Jenny, 2015: *Gehen, ging, gegangen*. Första upplagan. München: Albert Knaus Verlag.
- Erpenbeck, Jenny, 2017: *Gå, gick, gått*. Översatt av Ulrika Wallenström. Falun: Albert Bonniers Förlag.
- Erpenbeck, Jenny, 2019: *Mennä, meni, mennyt*. Översatt av Jukka-Pekka Pajunen. Helsingfors: Tammi.

Sekundärlitteratur

- Aaltonen, Sirkku & Siponkoski, Nestori & Abdallah, Kristiina, 2015. *Käännetyt maailmat: johdatus käänösviestintään*. Helsingfors: Gaudeamus.
- Bassnett, Susan, 1995: *Teoksesta toiseen. Johdatus kirjallisuuden kääntämiseen*. Jyväskylä: Gummerrus Kirjapaino Oy.
- Ekerot, Lars-Johan, 1995: *Ordföljd, tempus, bestämdhet – Föreläsning om svenska som andraspråk*. Polen: Gleerups Utbildning AB.
- Gallman, Peter & Horst, Sitta & Geipel, Maria & Wagner, Anna & Hedtke, Jörn & Münzberg, Franziska, 2017: *Schülerduden Grammatik*. Ättonde upplagan. Berlin: Dudenverlag.
- Goller, Silvia, 2023: *Codeswitching in Gehen, ging, gegangen von Jenny Erpenbeck und dessen Übersetzung ins Finnische*. Pro gradu-avhandling. Åbo universitet: Tyska språket.
- Hakulinen, Auli & Vilkuna, Maria & Korhonen, Riitta & Koivisto, Vesa & Heinonen, Tarja Riitta & Alho, Irja: 2004. *Iso suomen kielioppi*. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heino, Ulla-Liisa, 1980. Kääntämisen yleinen teoria. I: Pekkanen, Hilikka & Kattelus, Kirsti & Pennanen, Eila & Rutanen, Mirja, 1983: *Kielestä toiseen: näkökulmia kirjallisuuden kääntämiseen*. Helsingfors: Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto. S. 15–32.
- Hirt, Hermann, 2009: *Nebensätze*. Cambridge University Press. Publicerad online 5.8.2011. <https://www-cambridge-org.ezproxy.utu.fi/core/books/indogermanische-grammatik/nebensatze/804CDD0E3A559C388C56F4F69E00BD65> (Hämtad 25.9.2024)

- Ingo, Rune, 1991: *Från källspråk till målspråk: Introduktion i översättningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Ingo, Rune, 2007: *Konsten att översätta: översättandets praktik och didaktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Jaakamo, Pirjo & Martikainen, Marja & Vaakanainen, Marjut & Vilenius-Virtanen, Pirkko: 2000. *Neue Adresse Grammatik. Saksan kertaava kielioppi ja harjoituskirja*. Helsingfors: Otava.
- Josefsson, Gunlög & Lundin, Katarina, 2018: *Nycklar till grammatik*. Lund: Studentlitteratur.
- Kreivilä, Mira, 2020: *Saksan an-preposition suomenkieliset käänkösvastineet ajan ja paikan ilmauksissa*. Pro gradu-avhandling. Åbo universitet: Tyska språket.
- Koller, Werner, 2001: *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Sjätte upplagan. Wiebelsheim: Quelle und Meyer.
- Kudel, Pauli & Ståhlberg, Perttu, 2012: *TIPP – Saksan kielioppi ja harjoitukset*. Helsingfors: Otava.
- Leino, Pirkko, 2015: *Suomen kielioppi*. Keuruu: Otava.
- Mannila, Markku, 1982: Kaunokirjallisuuden kääntämisen asemasta ja tutkimuksesta. I: Pekkanen, Hilikka & Kattelus, Kirsti & Pennanen, Eila & Rutanen, Mirja, 1983: *Kielestä toiseen: näkökulmia kirjallisuuden kääntämiseen*. Helsingfors: Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto. S. 33–40.
- Nikander, Marja-Leena & Jantunen, Aili, 1979: *Ruotsin kielioppi*. Keuruu: Otava.
- Rantalainen, Elisa, 2022: *Översättning av konjunktionsinledda bisatser från tyska till svenska*. Opublicerad kandidatavhandling. Åbo universitet: Nordiska språk.

Lyhennelmä

Tutkimuksen taustaa

Kääntämistä on harjoitettu vuosisatojen ajan eri muodoissa, ja erityisesti kielen kääntäminen toiseen on ollut välttämätöntä ja tarpeellista. Käännöksiä käytetään yhtä luonnollisesti kuin alkuperäiskielellä tuotettua tekstiä. Tämän vuoksi kääntäjän tulee tuntea alkuperäisteoksen tai -tekstin välittämä todellisuus ja heijastaa samaa maailmankuvaa myös käännöksessä, eritoten kaunokirjallisuuden kääntämisessä. (Heino, 1980:15–17)

Ingon (2007:20) mukaan kääntäjän tulee ottaa huomioon neljä perusaspektia käännösprosessin aikana, jotta voidaan varmistua käännöstekstin toimivuudesta ja asianmukaisuudesta. Näitä perusaspekteja kutsutaan rakenteelliseksi, tyyllilliseksi, semanttiseksi ja pragmaattiseksi aspektiksi. Toisin sanoen kääntäjän tulee tunnistaa oikeat ja virheet rakenteet kaikilla kielellisillä osa-alueilla (Ingo, 2007:65). Mannilan (1982:34–35) mukaan kaunokirjallisuuden kääntäjän tavoitteena on luoda käännös, josta lukijalle tulee illuusio alkuperäisen teoksen lukemisesta. Sanatarkan käännöksen sijasta kääntäjän tulisi luoda kokonaisuus, joka todentaa alkuperäiskirjoittajan aikomukset ja toiminnallisen samanarvoisuuden.

Ingo (1991:92–93) määrittelee käännösprosessin aikana tapahtuvan kolme vaihetta: analyysi, siirtäminen ja työstäminen. Näiden lisäksi kääntäjän on mahdollista jättää pois sanoja tai lauseita. Sanojen tai lauseiden poisjättämisen myötä esimerkiksi käytännöllisistä syistä voidaan semanttinen sisältö lukea ”rivien välistä” (Ingo, 2007:124).

Päälauseiden ohella sivulauseet ovat olennainen ja yleinen osa kieltä. Hirt (2009:123) määrittää sivulauseen olevan aina osa päälauseita, ja täten se on riippuvainen päälauseesta. Leinon (2015:167) mukaan sivulause alkaa aina konjunktiolla, relatiivipronominilla tai kysymyssanalla. Sivulauseet voidaan myös jakaa kolmeen eri tyyppiin saksan, ruotsin ja suomen kielissä: relatiiviset sivulauseet, alistuskonjunktiolla alkavat sivulauseet sekä kysyvät sivulauseet. Virke ei voi muodostua yksinään pelkästä sivulauseesta.

Sivulauseisiin liittyvät kielioppisäännöt poikkeavat toisistaan saksan, ruotsin ja suomen kieliopissa. Saksan kielioppisääntöjen mukaisesti taipuva verbi sijoitetaan sivulauseen viimeiseksi. Jos lause sisältää useita verbejä, sijoitetaan eniten informaatiota sisältävä verbi toiseksi viimeiseksi (Kudel & Ståhlberg, 2012:209). Ruotsin ja suomen kielissä kyseistä

sääntöä ei ole. Ruotsin kieliopissa tärkein sivulauseen sanajärjestyksen sääntö on se, jonka mukaan adverbiaali, kuten negatio, sijoitetaan sivulauseeseen ennen taipuvaa verbiä (Hultman, 2003:289). Suomen kielen sivulauseissa taas ei ole määriteltyä sanajärjystä, vaan sanajärjestys on vapaa, osoittaa Leino (2015:145–155). Erilaisilla sanajärjestyksillä voidaan painottaa haluttua näkökulmaa.

Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tavoitteena on tutkia, miten sivulauseet kääntyvät saksasta ruotsiksi ja suomeksi. Tavoitteenani on selvittää, miten ruotsin- ja suomenkieliset kääntäjät ovat kääntäneet eri sivulauseetyypit käännösprosessin aikana. Tässä tutkimuksessa lähtökohtani on täysin kielellinen ja kieliopillinen eikä ota huomioon kulttuurisia tai yhteiskunnallisia näkökulmia. Etsin tutkimuksessani vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- Miten saksankieliset relatiiviset sivulauseet ovat käännetty ruotsiksi ja suomeksi?
- Miten saksankieliset alistuskonjunktiolla alkavat sivulauseet ovat käännetty ruotsiksi ja suomeksi?
- Miten saksankieliset kysyvät sivulauseet ovat käännetty ruotsiksi ja suomeksi?

Tutkimuskysymysteni tarkoituksena on yksi sivulauseetyyppi kerrallaan tutkia, miten saksankieliset sivulauseet ovat kääntyneet suomeksi. Sivulauseet ovat voineet kääntyä suoraan samaksi sivulauseetyypiksi kuin alkuperäisessä tekstissä, eri sivulauseetyypiksi tai kokonaan muuttua joksikin muuksi kuin sivulauseeksi, kuten päälauseeksi tai jättäytyä kokonaan pois. Vertailen alkuperäisen lähteen eli saksankielisen kirjan sivulauseita sekä ruotsinkielisen että suomenkielisen käännöksen kanssa. Tutkimuksessani en kuitenkaan vertaile keskenään ruotsin- ja suomenkielisiä käännöksiä.

Aineisto ja tutkimusmenetelmät

Tutkimukseni pääaineistona toimii saksalaisen kirjailijan Jenny Erpenbeckin romaani *Gehen, ging, gegangen* (2015) kustantajanaan Albert Knaus Verlag. Tämän lisäksi materiaalinani käytän kyseisen romaanin ruotsin- ja suomenkielistä käännöstä. Ruotsinkielisen käännöksen *Gå, gick, gått* (Albert Bonniers Förlag 2017) on kääntänyt Ulrika Wallenström. Suomenkielinen käännös on puolestaan nimeltään *Mennä, meni, mennyt* (2019), ja sen on kääntänyt Jukka-Pekka Pajula ja kustantanut Tammi. Kirja kertoo fiktiivisen hahmon

Richardin ajatuksenjuoksusta, kun hän kuulee elämäntarinoita pakolaisleirissä eläviltä afrikkalaisilta Berliinissä. Tässä tutkimuksessa en kuitenkaan keskity kirjan juoneen, vaan lähtökohtani on puhtaasti kielellinen tutkiessani sivulauseiden kääntymistä.

Alkuperäisteos sisältää 303 sivua, mutta tutkimuksessani olen rajannut tutkittavat sivumäärät 11 sivuun sivulauseiden yleisen esiintyvyyden vuoksi. Sivut ovat valittu 15 sivun välein alkaen ensimmäiseltä tekstisivulta 8 päättyen sivuun 158. Näiltä sivuilta olen poiminut jokaisen virkkeen, joka sisältää yhden tai useamman sivulauseen. Virkkeitä on yhteensä 70. Luokittelen saksankieliset virkkeet kolmeen kategoriaan sen mukaan, mikä on niiden ensimmäisen tai ainoan sivulauseen tyyppi. Tämän jälkeen etsin niitä vastaavat käännökset ruotsin- ja suomenkielisestä käännoksistä. Lopuksi vertailen käännettyjä virkkeitä alkuperäiseen ja analysoin, miten ja kuinka usein ne ovat kääntyneet samaksi tai eri sivulausetyypiksi tai joksikin muuksi kuin sivulauseeksi. Tutkimuksessani käytän siis sekä kvantitatiivisia että kvalitatiivisia menetelmiä.

Tulokset ja pohdinta

Tulokset osoittavat, että relatiivisten sivulauseiden käännökset poikkeavat eniten alkuperäisiin saksankielisiin sivulauseisiin verrattuna. 70 saksankielisestä virkkeestä, jotka sisältävät yhden tai useamman sivulauseen, 26 virkettä luokittelin relatiivisiin sivulauseisiin. Näistä virkkeistä 12 virkkeen käännoksessä on jokin poikkeama toisessa tai molemmissa käännoksissä. Neljässä ruotsinkielisessä virkkeessä sivulause puuttuu kokonaan tai muuttuu muuksi kuin sivulauseeksi. Sama tapahtuu 10 kertaa suomenkielisissä virkkeissä sekä kerran suomenkielinen sivulause on eri tyyppiä kuin alkuperäinen sivulause. Alla oleva esimerkki (44) osoittaa, miten suomenkielisessä käännoksessä ei esiinny ollenkaan sivulausetta, jotka ovat saksan- ja ruotsinkielisissä esimerkklauseissa alleviivattu.

(44) Es gab jedenfalls niemanden, der auf unserer Seite stand. (s. 68)

→ Det var hur som helst ingen som stod på vår sida. (s. 77)

→ **Meidän puolellamme ei kuitenkaan ollut kukaan.** (s. 97)

Tulosten mukaan konjunktiolla alkavat sivulauseet ovat tyypillisimpiä Jenny Erpenbeckin tekstissä. Virkkeitä, jotka sisältävät ensin tai ainoastaan konjunktiolla alkavan sivulauseen, on materiaalissa 34. Tämän sivulausetyypin käännoksissä esiintyy myös suhteessa vähiten

poikkeamia, vain viisi kappaletta. Kaikki poikkeamat ovat suomenkielisissä lauseissa, mikä tarkoittaa sitä, että jokainen ruotsinkielinen virke, joka sisältää konjuktiolla alkavan sivulauseen, on käännetty suoraan samaksi sivulauseetyypiksi. Yhteensä 29 virkkeen sivulauseissa ei löydy mitään poikkeamia kummassakaan käännöksessä.

Kysyvät sivulauseet ovat alkuperäismateriaalissa kaikkein harvinaisimpia: niitä ensiksi tai ainoastaan sisältäviä virkkeitä on vain 10. Näiden sivulauseiden käännöksistä vain kahdessa suomenkielisessä versiossa on poikkeama. Tässäkin tyypissä kaikki saksankieliset kysyvät sivulauseet ovat kääntyneet samaksi ruotsinkielisessä käännöksessä.

Yhteensä 19 virkkeessä koko materiaalin 70 virkkeestä löytyy sivulauseiden käännöksestä jokin poikkeama. Eniten poikkeamia löytyy suomenkielisestä käännöksestä ja poikkeavin sivulauseetyyppi on relatiiviset sivulauseet. Konjuktiolla alkavat sivulauseet puolestaan ovat yleisin sivulauseetyyppi ja sisältävät myös suhteessa vähiten poikkeamia.

Jenny Erpenbeckin kirjoitustyyli on moderni, ja hän käyttää tekstissään pitkiä ja kompleksisia virkkeitä ja lauserakenteita. Sama ilmiö toistuu myös ruotsin- ja suomenkielisissä käännöksissä. Eritoten konjunktioalkuisia sivulauseita sisältävät virkkeet ovat pitkiä, mikä voi johtua konjunktioiden paljoudesta saksan kielessä sekä siitä, että niitä on vaihtelevuuden vuoksi helppo sisällyttää useampi yhteen virkkeeseen. Se, miksi poikkeamia esiintyi eniten suomenkielisessä käännöksessä, voi selittyä saksan ja suomen kielten keskinäisellä erolla. Saksa ja ruotsi kuuluvat samaan kieliryhmään, germaanisiin kieliin, kun taas suomen kieli lukeutuu suomalais-ugrilaiseen kieliryhmään. Käännösvalinnat voivat olla myös tyylillisiä jäljitellen alkuperäistekstin tunnelmaa ja olosuhteita.

Tutkimuksista vaikuttaa olevan puutetta liittyen sivulauseiden kääntämiseen saksasta ruotsiksi tai suomeksi. Tulevaisuudessa olisi mielenkiintoista tutkia, miten kääntäjät käyvät läpi kääntämisprosessiaan sivulauseiden osalta, ja millä perustein he päätyvät valintoihinsa. Täten voitaisiin myös mahdollisesti kehittää erilaisia käännöstyökaluja paremmiksi monimutkaisten, useita pää- ja sivulauseita sisältävien virkkeiden käännösten osalta.